

Anna SZEWCZYK
(Lublin, KUL)

BLATHMAC I JEGO POEMAT POŚWIĘCONY DZIEWICY MARYI*

Blathmac znany jest dziś jako autor najważniejszego we wczesnochrześcijańskiej Irlandii utworu maryjnego, zwanego powszechnie *Poematami Blathmaca*¹. Utwór ten choć opisuje życie Chrystusa, to faktycznie jego bohaterką jest Maryja; jest świadectwem kształtującego się w VIII wieku w Irlandii kultu maryjnego². Tekst *Poematu* przypadkowo został odkryty przez Jamesa Carneya w początkach lat 60-tych XX wieku w XVII-wiecznym manuskrypcie, znajdującym się w zbiorach Irlandzkiej Biblioteki Narodowej (MS. G 50). W manuskrypcie tym znajduje się znacznie starszy tekst zapisany w staroirlandzkim języku, który Carney opublikował w serii „Irish Text Society” pod tytułem *Poematy Blathmaca*³. Dzięki językowej analizie utworu i pierwszym jego wersom: „Blathmac syn Cú Brettana, syn Congusa z Fir Rois wykonał tę ofiarę dla Maryi i Jej Syna”⁴, udało się ustalić czas powstania dzieła na VIII wiek.

* Artykuł został napisany pod opieką naukową dr hab. R. Bulas, prof. KUL.

¹ W literaturze przedmiotu funkcjonuje termin poematy ze względu na wyróżnione dwie części tego dzieła literackiego, jednak w niniejszym artykule będę używała liczby pojedynczej, albowiem obie części stanowią integralną całość.

² O rozwoju kultu maryjnego w Irlandii świadczy recepcja przed poł. VIII wieku *Transitus vel Dormitio Mariae* i obecność kilku irlandzkich dzieł datowanych na ten wiek. Prócz omawianego w tym artykule hymnu Blathmaca, ku czci Maryi napisał również hymn mnich klasztoru Iona Cú-chuimne († 747?); Maryi poświęcony jest także *Scuab Chrábhaidh* przypisywany Colcu Ua Dinneachdha z Clomnacnois († 796) oraz *De Eva et Marie* przypisywany Kolumbanowi Młodszeemu. Sto lat później powstał apokryficzny *Saltair na Rann* i irlandzka wersja *Ewangelii Tomasza*, zob. M. McNamara, *The Apocrypha in the Irish Church*, Dublin 1975, 14-20, 52-53; P. Grosjean, *Notes d'hagiographie celtique, I: La prétendue fête de la Conception de la Sainte Vierge dans les Églises celtiques*, AnBol 61 (1949) 91-95. O kulcie Dziewicy Maryi w anglosaskiej Anglii i o wpływach irlandzkich na ten kult zob. M. Clayton, *The Cult of the Virgin Mary in Anglo-Saxon England*, Cambridge – New York 1990, 40-41, 95-96.

³ Por. *The Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan together with the Irish Gospel of Thomas and a Poem on the Virgin Mary*, ed. by J. Carney, Dublin 1964.

⁴ *The Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan* 3.

Na podstawie różnego typu przekazów ustalono rodowód Blathmaca⁵. Miał on pochodzić z plemienia Fir Roiss, które lokuje się na wschodzie hrabstwa Monaghan i części hrabstwa Louth. Jego ojciec Cú Brettan został przedstawiony jako stronnik króla Fergala w sadze mówiącej o bitwie pod Allen w 718 r., a jego śmierć została odnotowana w 739 r. w *Rocznikach Ulsterskich*: „Cu bretan mac Congusso mortuus est”⁶. Imię Cú Brettan razem z imieniem brata Blathmaca – Donn Bó, wspomina się w rocznikach, martyrologiach i genealogiach⁷. Dzięki źródłowym wzmiankom o śmierci ojca i brata Carney ustalił czas, na który przypadło dorosłe życie Blathmaca oraz w przybliżeniu określił datę powstania *Poematu* na lata pomiędzy 750-770 rokiem⁸.

Imię Blathmaca pojawia się w *Martyrologiach* z Tallaght i w *Rocznikach Ulsterskich*, które podają datę 24 lipca 825 r. jako dzień jego męczeńskiej śmierci w klasztorze na Iona z dopiskiem, iż jego śmierć była gwałtowna, bo padł on z rąk pogan⁹. Wieść o męczeństwie irlandzkiego mnicha rozeszła się nie tylko w Irlandii, lecz również dotarła na kontynent, gdzie rozpowszechniła się dzięki jego żywotowi, który napisał „genialny mnich” Walafryd Strabo (ok. 808-849)¹⁰. Był to mnich zamieszkujący w opactwie w Reichenau, który podczas swojego pobytu w klasztorze spotykał wielu Irlandczyków i przejawiał zainteresowania iryjskimi zwyczajami. Najprawdopodobniej z fascynacji *natione Scotorum* zrodziła się u niego myśl napisania żywota Blathmaca, zasłyszana z opowiadań irlandzkich uchodźców przebywających w Reichenau¹¹.

Blathmac był mnichem, który oddawał się nie tylko pobożnym praktykom, ale według źródeł, jako opat, sprawował do momentu swojej męczeń-

⁵ Por. *The Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan*, s. XIV, przypisy 18-20; J.F. Kenney, *The Sources of the Early History of Ireland. An Introduction and Guide*, New York 1929, 445-446; O'Dwyer, *Devotion to Mary in Ireland 700-1100*, Dublin 1976, 5; P. Ó Riain, *The Tallaght Martyrologies Redated*, „Cambridge Medieval Celtic Studies” 20 (1990) 35.

⁶ Cyt. za: *The Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan*, s. XIV.

⁷ Według *Roczników Ulsterskich*, Donn Bó, brat Blathmaca, zabił władcę Airthery Congala w 743 r., a w 758 r. sam zginął w bitwie pod Emain Macha, por. *The Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan*, s. XIV.

⁸ Por. J. Carney, *Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan*, w: *Early Irish Poetry*, ed. by J. Carney, Cork 1965, 45.

⁹ Por. Ó Riain, *The Tallaght Martyrologies Redated*, s. 35. Wiadomo, że Iona była kilkakrotnie łupiona przez Wikingów, szczególnie na przełomie VIII i IX wieku, zob. Kenney, *The Sources*, s. 445-446.

¹⁰ Dziś w bibliotece klasztoru w Sankt Gallen (MSS: ST. Gall Stiftsbibl. 899 s. IX/X f. 49), por. Kenney, *The Sources*, s. 445-446; W. Vogler, *Kultura opactwa Sankt Gallen*, tłum. A. Grzybowski, Kraków 1999.

¹¹ Por. Kenney, *The Sources*, s. 550-551. Walafryd Strabo napisał także żywot innego mnicha irlandzkiego – św. Gallę oraz poematy adresowane do irlandzkich mnichów z Reichenau. Na temat jego życia, pobycie na dworze Ludwika Pobożnego, nauce u Hrabana Maura, zob. Vogler, *Kultura opactwa*, s. 148-154.

skiej śmierci rządy w klasztorze na Iona¹². Carney przypuszcza, że mógł należeć on do ruchu *Céil Dé*, reformatorskiego ruchu w łonie Kościoła irlandzkiego 2. poł. VIII wieku¹³. Z jego dzieła można wnosić, że dobrze znał Biblię i teksty apokryficzne, o czym świadczą jego komentarze do Pisma Świętego i przywoływanie epizodów z życia Chrystusa istniejące tylko w apokryfach¹⁴. Ó Cuiv za Carneyem sugeruje, że Blathmac był także wykwalifikowanym poetą, znającym zasady komponowania dzieła literackiego¹⁵. Carney podkreśla lingwistyczny poziom jego utworu; staroirlandzki język Blathmaca jest bowiem łatwy do czytania, naturalny, przejrzysty i stanowi materiał badawczy dla językoznawców¹⁶.

Poemat Blathmaca składa się z dwóch części: pierwsza ma 149 zwrotek (stanzy), druga zaś 109. Z pewnością druga część jest niekompletna z powodu uszkodzeń manuskryptu¹⁷. Druga część *Poematu* nawiązuje do pierwszej i w ten sposób tworzą spójną całość¹⁸. Obie części stanowią narracyjną opowieść o głównych wydarzeniach z życia Chrystusa. W pierwszej części, mnich z Iona, opiewa dziewicze poczęcie Jezusa, Jego narodziny, pokłon trzech Królów, ucieczkę do Egiptu, powrót i wychowanie Chrystusa w Nazarecie, początek działalności w Galilei, powołanie apostołów, cuda Chrystusa. W dalszych partiach utworu opisuje mękę i śmierć Syna Bożego przywołując nie tylko biblijną relację, ale również apokryficzne epizody (m.in. legendę o Longinusie przebijającym bok Chrystusa i o krwi obmywającej głowę Adama). Autor *Poematu* rozważając haniebny czyn ukrzyżowania Chrystusa przez Żydów przywołuje dobrodziejstwa, jakich doświadczył w swej historii Naród Wybrany. Opisuje jego losy tak, że czytający może śledzić historię wędrowki Żydów przez pustynię. Druga część *Poematu* ponownie opisuje wybrane wydarzenia z życia Chrystusa: obrzezanie, chrzest, zstąpienie do piekieł, zmartwychwstanie i wniebowstąpienie.

Narracja *Poematu* to jednak tylko tło dla teologicznych rozważań, jakie prowadzi Blathmac. Utwór ten to przede wszystkim hołd złożony Maryi – świadectwo maryjnej pobożności irlandzkiego mnicha. Maryja występuje w *Poemacie* jako towarzyszka przeżyć Blathmaca, uczestniczącego w kolejnych wydarzeniach życia Chrystusa, jako Dziewica i zarazem Boża Rodzicielka, wreszcie jako opiekunka i orędowniczka każdego kroku jego życia.

¹² Por. Kenney, *The Sources*, s. 446.

¹³ Por. *The Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan*, s. XV; O'Dwyer, *Devotion to Mary*, s. 5.

¹⁴ Por. M. McNamara, *Apocryphal references in Blathmac's Poem to Our Lady*, w tenże, *The Apocrypha in the Irish Church*, s. 83.

¹⁵ Por. B. Ó Cuiv, *Poems of Blathmac*, „Éigse” 12 (1967/1968) 151.

¹⁶ Por. Carney, *Poems of Blathmac*, s. 45-46.

¹⁷ Carney sugeruje, że oryginał mógł nawet składać się z 3 części, każda po 150 stanzy, por. *The Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan*, s. XIII-XIV.

¹⁸ Por. Carney, *Poems of Blathmac*, s. 46.

W swym *Poemacie* Blathmac kieruje prośbę do Maryi, aby przybyła do niego i wsparła go w przeżywaniu męki Chrystusa:

„Przyjdź do mnie kochająca Maryjo, abym mógł razem Tobą opłakiwać Twojego Syna idącego na krzyż, który był wspaniałym diademem, pięknym bohaterem (zw. 1).

Wołam Ciebie prawdziwymi słowy, Maryjo, piękna Królowo, abyśmy mogli rozmawiać razem, by żałować Twojego serca kochanie (zw. 144).

Abym mógł opłakiwać jasnego Chrystusa z Tobą w najbardziej szczerzy sposób; błyszczący, drogocenny klejnocie, matko wielkiego Pana (zw. 145).

Przyjdź do mnie kochająca Maryjo, Głowo czystej wiary, abyśmy mogli rozmawiać ze współczuciem czystego serca. Przyjdź (zw. 149)¹⁹.

Na pierwszy plan wysuwają się dwie kwestie teologii maryjnej: dziewictwo Maryi i Jej Boże macierzyństwo. Już w pierwszych wersach swojego dzieła Blathmac podejmuje wątek Jej dziewictwa. Mówi, że Jezus został poczęty przez moc Ducha Świętego, a Maryja była dziewicą zarówno przed narodzeniem Chrystusa, w trakcie porodu i po Jego narodzeniu:

„Pierworodny Syn Boga, Ojca w niebie jest Twoim synem, Maryjo, Dziewico: został zrodzony przez nieskalane poczęcie, przez łaskę darzącego łaskami Siedmiokształtnego Ducha (zw. 6)...

Szczęśliwa jesteś Maryjo, że porodziłaś w ten sposób: dziewica przed narodzeniem, dziewica w każdej godzinie narodzin [...] byłaś prawdziwą dziewicą po narodzeniu Chrystusa [...] piękna Maryjo, wybrana Skrzynio czerwonego złota; poczęcie Syna Boga żywego nie naruszyło Twojego dziewictwa (zw. 160-164)²⁰.

Motywym przewodnim *Poematu* jest Boże macierzyństwo Maryi. Blathmac podkreśla, że wybranie Maryi na matkę Boga było szczególnym darem, jakim została Ona obdarzona:

„Szlachetne jest istnienie, które zostało z Ciebie zrodzone! Został Ci ofiarowany wspaniały dar: porodziłaś Chrystusa, Syna Boga, Ojca w niebie [...] (zw. 10)²¹.

W powyższych i innych strofach autor wyraźnie nazywa Maryję „Matką”, „Matką Chrystusa”, „Matką wielkiego Pana”, „Matką Zbawiciela” (zw. 103, 145, 153-154). Przytaczane ponadto kilkadziesiąt razy zwroty „Twój Syn”, „przez Twojego Syna” wskazują na uwielbienie Maryi jako Bożej Rodzicielki – Theotokos:

„Twój Syn Chrystus, to jest oczywiste, jest jedną z trzech Osób Bóstwa i wszystkich rzeczy stworzonych przez Niego (zw. 196)....

¹⁹ *The Poems of Blathmac, Son of Cú Brettan*, s. 49 i 51, wszystkie fragmenty *Poematu* w tłumaczeniu autorki.

²⁰ Tamże, s. 55-57.

²¹ Tamże, s. 5.

Twojemu Synowi jest śpiewany nieustanny hymn w każdej godzinie: Święty, święty, święty, czysty jest Pan, Bóg zastępów (zw. 198)...

To Twojego Syna jest ciało, które przychodzi do nas, kiedy uczestniczymy w Sakramencie; czyste wino przemienia się dla nas w krew królewskiego Syna (zw. 203)...

Twój Syn (błogosławiony niech będzie!) jest dobrym Pasterzem [...] (zw. 207)...

Twój Syn (to jest pewne!) jest błyszczącym białym barankiem bez skazy; to jest ten, którego krew zgładziła grzechy świata (zw. 208)...

Twojego Syna imię jest Alfa i Omega [...] (zw. 211)²².

Z prawdy o Theotokos wypływa również szereg łask i przywilejów jakimi Maryja została obdarzona. Blathmac nazywa Ją Królową, albowiem Chrystus jest królewskim Synem. Zwraca uwagę na pochodzenie Maryi z rodu Dawida oraz na to, że Jej udział w tajemnicy zbawienia został przepowiedziany przez proroków. Przytacza odnoszące się do Bożej Rodzicielki proroctwa Izajasza (Iz 11, 1) i Balaama (Lb 24, 17).

Macierzyństwo Maryi staje się dla Blathmaca także źródłem orędownictwa i pośrednictwa w wyprasaniu łask²³. Zwraca się do Maryi z prośbą o wstawienictwo przy końcu świata, wierzy, że nabożeństwo do Dziewicy z Nazaretu jest w stanie ocalić każdego grzesznika:

„Pozwól mi mieć trzy prośby, piękna, jasnoszyja Maryjo; wyproś je, Słońce kobiet, u Twojego Syna, który ma je w swojej mocy.

Abym doczekał starości z Panem, który włada gwiazdzistym niebem, aby potem powitał mnie w swym wiecznie trwającym królestwie.

Aby każdego, kto odmówi tą wieczorną modlitwę, kładąc się spać i wstając chronił od skazy w następnym świecie jak tarcza i hełm.

Aby każdy, ktokolwiek to będzie ,odmówi ją poszcząc w piątkową noc, pod warunkiem, że oczy jego zaleją się obfitymi łzami, Maryjo, nie pozwól, aby trafił do piekła.

Kiedy Twój Syn nadejdzie w gniewie, z krzyżem na zaczerwionych barkach, Ty w tym czasie ocalisz każdego, kto będzie Go opłakiwać.

Dla Ciebie, jasna Maryjo, będę jako poręczyciel: każdy, kto wypowie pełne opłakiwanie otrzyma swoją nagrodę (zw. 138-143)²⁴.

²² Tamże, s. 71-73.

²³ Carney (*Poems of Blathmac*, s. 57) przypuszcza, że być może poemat Blathmaca był napisany z myślą o szerokim gronie wiernych, mimo, że dzieło to, jak wiadomo, nigdy nie było popularne, por. też, *The Poems of Blathmac Son of Cú Brettan*, s. IX.

²⁴ *The Poems of Blathmac Son of Cú Brettan*, s. 47-49.

Intymna więź, jaka łączy Blathmaca z Maryją, daje mu niejako prawo, by czule zwracać się do Bożej Matki. Przywołuje Ją używając staroirlandzkiego imienia *Máire*, które jest odpowiednikiem imienia Maria²⁵, nazywa Ją także *Mairenat* (Marysienka)²⁶. Nazywanie Maryi powszechnie używanym kobiecym imieniem, a nawet jego zdrobnieniami, jest świadectwem duchowej bliskości i ufności Bożej Rodzicielce. Blathmac nazywa Maryję używając także wyszukanych epitetów i metafor: droga Maryjo, święta Panno, piękna Maryjo, jasna, kochająca, jasnoszyja, piękna Panienko, piękna Królowo, prawdziwa Dziewico, Słońce kobiet, Słońce ludzkiej rasy, Głowo czystej wiary, Skrzynio czerwono-żółta, drogocenny i błyszczący Klejnocie.

Poemat Blathmaca to świadectwo VIII-wiecznej irlandzkiej pobożności maryjnej. Pobożności rozumianej i rozpatrywanej w aspekcie chrystologicznym. Kult Maryi nie istniał bowiem we wczesnochrześcijańskiej Irlandii autonomicznie. Postać Maryi przenika się zawsze z osobą Chrystusa, a wszystkie dary i łaski jakimi została obdarzona mają swoje źródło w fakcie, że została wybrana na Bożą Matkę.

BLATHMAC AND HIS POEM ON THE VIRGIN MARY

(Summary)

The author presents the poem on the Virgin Mary, the oldest in Ireland and one of the oldest in the Early Medieval Europe. This poem wrote Irish monk of the monastery on Iona, Blathmac († 825). The author presents biography of Blathmac and the most important aspects of theology of Mary (Mary companion in suffering, Virgin Mary, Mother Mary, Theotocos, Intercessor). The poem includes many names of Mary: Sancta, Dear, Beautiful, Queen, Bright, Brightneck, True Virgin, Sun of the women, Sun of the human race.

²⁵ Por. Carney, *Poems of Blathmac*, s. 50. Najstarszym irlandzkim imieniem Maryi było *Muire Mháthair* (Maryja Matka) i od XIII wieku było zarezerwowane tylko dla Maryi, zob. D. Ó Laoghaire, *Mary in Irish Spirituality*, w: *Irish Spirituality*, ed. by M. Maher, Dublin 1981, 47 i 49.

²⁶ Por. O' Laoghaire, *Mary in Irish Spirituality*, s. 49; O' Dwyer, *Devotion to Mary*, s. 43.